

що визначають зміст образу, трактуються як в діахронному, так і синхронному планах, у генетичних і типологічних зв'язках, що робить ті чи інші думки, ідеї, висновки аргументованими і переконливими.

Свіжою, новаторською в науці про народну творчість стала також спроба вивчення і потрактування явищ фольклористики як духовного феномену українців. На перший погляд таке твердження може видаватися дивним, адже загальновідомо, що фольклор є виявом духовності нації. Однак М.Дмитренко зумів і тут сказати своє вагоме слово. Суть полягає в тому, що він подав носіїв, збирачів і дослідників фольклору як суто національні духовні типи, як суто національний вияв інтелекту і духовного аристократизму. Тому, скажімо, Явдоха Зуїха постала не як проста, рядова селянка, яка знає багато пісень і вміє їх зворушливо виконувати, а як унікальне явище, як особливий прояв національного інтелекту, як найвизначніша народна співачка слов'янського світу. У такому ж плані автор веде мову і про Г.Танцюру, Н.Присяжнюк, І.Гурина, М.Мищика та інших фольклористів. Справді, бо, кожен із них – по-своєму унікальне явище у світовій фольклористиці. Ті ж самі Г.Танцюра і Н.Присяжнюк залишаються неперевершеними збирачами стаціонарного способу, які через пісні, обряди, прислів'я та приказки, прозові жанри показали неповторність духовного життя рідного краю, а невеличка книжечка І.Гурина “Образне слово” на всесвітній виставці “Експо-67” викликала таке загальне зацікавлення, що видавництво “Дніпро” змушене було перевидати цю скромну працю, аби задовольнити попит на неї. М.Мищик у десять років зробив перші фольклорні записи, більшість з яких опубліковано в академічному томі “Колядки та щедрівки” (1965) серії “Українська народна творчість”. А це – також явище досі невідоме у світовій фольклористиці.

Важливість такого принципу полягає в кристалізації національних методологічних основ української фольклористики, у спроектованості їх на формування національної свідомості нашого сучасника. Адже безперервність та постійне оновлення наших традицій і потрібні для того, щоб утверджувати в повсякденному житті здорові національні принципи, ідеали, оскільки “процес самосвідомості – то неодмінно процес самопізнання, вивчення глибин культурної традиції, народу, його історії, мови” (С.379).

Прикметною ознакою статей, розвідок, коментарів, інтерв'ю, надрукованих у книзі, є їх дискусійність. Автор полемізує, уточнює і доповнює у світлі своєї концепції визначення таких жанрів, як анекдот, бувальщина, розуміння символу, аргументовано ставить питання про роль дохристиянських вірувань, звичаїв і традицій у формуванні української культури та літератури, основ національного буття загалом також дає оцінку працям молодих учених, критикує бездіяльність державних структур у царині відродження національної духовності, на противагу їм показує саможертвувальну працю сучасних збирачів фольклору, спрямовану на збереження пам'яток духовної та матеріальної культури, пропонує свої міркування щодо розв'язання ряду проблем.

Збірник укладався із праць опублікованих раніше, тому подекуди зустрічаємо застарілі положення (йдеться, насамперед про розвідку “На крилах пісні”, написану у співавторстві з О.Деєм).

У рецензованій книзі М.Дмитренко зробив вагомі кроки до формування на основі теорії, історії та практики нових методологічних принципів і нової концепції української фольклористики, суть яких полягає в розумінні й потрактуванні явищ народної творчості та науки про неї як джерела й основи духовної величі нації, подальший розвиток і всебічна реалізація яких, сподіваємося, знайдуть місце не лише в науковій діяльності вченого, а й в українській фольклористиці загалом.

О. Голубець
(м.Львів)

“ДЖУРИЛО” В УКРАЇНСЬКІЙ ГАЇВКОВІЙ ТРАДИЦІЇ

Цікавим є історичний контекст образу Чурила (Джурила, Журила) у гаївковій традиції. Уже хоча б тому, що він не тільки співзвучний у назві, а й змістовно близький та, очевидно, генетично споріднений з головним героєм билинного епосу про Чурила. Останній уже має на сьогодні значну наукову літературу, узагальнюючим осмисленням якої може вважатися присвячений цій темі спеціальний розділ “Епос о Чуриле” в монографії Марка Плисецького про взаємозв'язки російського й українського героїчного епосу¹. Натомість, про цей образ і взагалі тему Чурила в гаївках мовиться в наявних дослідженнях лише мимохідь й епізодично.

Щоправда, самих гаївкових текстів, в яких фігурує Чурило чи хоча б згадка про нього, зафіксовано небагато. В.Гнатюк у своєму збірнику “Гаївки” подав лише один варіант за записом О.Кольберга на Покутті². В останні десятиліття додалося ще декілька публікацій і записів³, у тому числі й два власні записи із с.Кривоброди та с.Гуцулівка Косівського р-ну Івано-Франківської обл.(1997р.)

Хронологічно найбільш ранніми є записи цієї пісні й відомостей про її виконання З.Доленго Ходаковським, тому наведемо один із цих текстів повністю:

<i>Йшов Чурило з міста, За ним дівочок триста. Ледом, Чурило, ледом, Добрая горілочка з медом. Йшов Чурило ровом, А за ним дівоньки ройом: -Чуриленько-пане, Где наше військо стане.</i>	<i>-Где кропивонька в'яне, Там наше військо стане. Под зеленим дубком Звився Чурило клубком. За Чурилом свита, Шовком-сдвабом вишта. Рівцем, Чурило, рівцем, Коли з добрим кінцем.</i>
--	--

Ці записи не мають докладної паспортизації, але з контексту можна зробити висновок, що вони походять із Галичини і виконані під час наукових подорожей збирача по цих теренах у 1817-1818 рр. З цього погляду вельми цінною є примітка З.Доленги-Ходаковського до одного з варіантів запису “Танок Чурило здавна відомий на Червоній Русі нашим бабкам, особливо коло Галича: три особи танцюють і співають на Великдень”⁴. Тут кожне слово несе важливу сутнісну інформацію: а саме, що “Чурило” - танок, відомий здавна, що головною територією його локалізації є Червона Русь, себто Галичина, що його виконавцями є жінки, які його танцюють і співають на Великдень. Вказівка “особливо коло Галича” визначає зосередженість цієї традиції на Покутті, що підтверджується пізнішими записами.

І винятково цінним є останнє зауваження, яке пов'язує виконання “Чурило” із великодньою гаївковою традицією. Наголошуємо на цьому, оскільки в різних давніших згадках про танок і пісню “Чурило”, при окремих публікаціях текстів про це мовиться невиразно або й зовсім не згадується. Так, український фольклорист і етнограф Йосип Лозинський (1807-1889) згадує у своїй праці “Русское весіле”(1835) про Чурило (“Цюрилло”) лише як про народний танець⁵. Польський учений Тимотеуш Ліпінський (1797-1856) зазначив у примітці до опису містечка Джури на Вінниччині в праці “Starozytna Polska”, що під час перебування в дитинстві в цьому містечку чув, як сільський люд співав “Где Чурило з міста, а за ним дівок триста”⁶ і т. д. Інший польський автор, письменник Юзеф Дунін-Борковський (1809-1843) записав у 30-х рр. XIX ст. пісню про Чурило як частину весільного танцю в Чортківському повіті на Тернопільщині й опублікував її у своєму польському перекладі (властиво, переспіві)⁷.

У вступному слові автор публікації писав: “Герой, котрого оспівує ця пісня, називається найчастіше Чурило, подекуди – Джурило, а в Перемишльській землі – Цюрило, як свідчить Лозинський в описі руського весілля. Ім'я це особливо відоме над Дністром, жителі гір не знають його особливо...”. Докладніше цю публікацію аналізує Р.Кирчів⁸.

Пісню про Джурило зустрічаємо серед весільних танцювальних пісень у публікації Жиготи Паулі (1840)⁹: в запису М.Царя з Жовківського округу, опублікованому М.Драгомановим і В.Антоновичем у 1878 році, у двох записах Оскара Кольберга з Покуття зі сіл Джуриків та Ясенів-Пільний.¹⁰

М.Костомаров подає два уривки пісні про Джурило, зауважуючи при цьому, що ця пісня галицького походження, але співається по всій Малоросії в різних варіантах :

*Йшов Джурило по улиці,
За Джурилом молодіці.
Йшов Джурило з міста, з міста,
За Джурилом дівок триста.*

Або:

*Йшов Джурило льодом,
Ніс горілку з медом.
Сину, Джурило, сину,
Не толоч мого ячміню.
Сиділа на колодці,
Моргала на молодці”¹¹*

Ці уривки варіантів особливо цікаві для нас тим, що деякі їхні строфи зустрічаються у варіантах гаївок із Покуття, що свідчить про поширення цих пісень з цього регіону.

Невідомий за походженням, але оригінальний запис опублікував О.Бариляк¹². Варіант із с.Скородинці Чортківського району, записаний С.Стельмашуком¹³, перегукується із записом О.Бариляка як у словесному тексті, так і подібністю мелодії. Це вказує або на пізніше запозичення із друкованого джерела, або на походження старшого варіанта з цього регіону.

У варіанті гаївки, записаному в Монастирському районі Тернопільської області¹⁴, Джурило виступає звідником дівчат. Текстово пісня наближається до балади про парубка-звідника “Втікав джурило горами”¹⁵, записаної в Галичині, яка є варіантом балади “Про Шумильця”. Цей факт підтверджує, що Джурило гаївок, весільних танцювальних пісень, балад так само любить дівчат, як і билинний Чурило. Запис, що походить з-поза гаївкового ареалу – з Люблінської губернії, із повітів Грубешівського і Холмського¹⁶, може бути фальсифікацією, бо він ідентичний до запису, опублікованого М.Драгомановим і Вл.Антоновичем.

Залишки гаївки про Джурила знаходимо в інших гаївках із Покуття. У процесі побутування пісні, який тривав, очевидно, декілька століть, забулося її первісне значення, імена героїв і, замість Джурила (і Ксені), тут виступають мельник і мельничка:

Мельничка молоденька,
 Пристала до серденька.
 Куди мельничка пішла,
 Й туди пшеничка росла.
 Куди мельничок ішов,
 Туди ячменик зійшов.
 А в Блудиловім млині
 Сподобалося мені. (с.Середній Березів¹⁷, подібний – у с.Слобода)
 Куди воробець ішов,
 Туди ячмінець зійшов,
 Куди синичка ішла,
 Туди пшеничка зійшла
 Ледом журило, ледом,
 Везе калачі з медом ¹⁸(с.Перерив Коломийського району)

На подібність рис Чурили (звукові варіанти – Журило, Джурило) весільних і весняних пісень із героєм давньоруських билин Чурилом Пленковичем вказували вже перші збирачі й дослідники як билин, так і пісень.¹⁹ Джурило гаївок є паном, має своє військо і користується надзвичайною популярністю у дівчат :

Їхав Джурило з міста,
 За ним дівочок двіста.
 Ой ти Джуриле-пане,
 Де твоє військо стане?
 На Джуриловім млині
 Сподобалося мені.
 Мельничка молоденька
 Упала до серденька ²⁰.

Власне ці риси і зближують його з билинним героєм. Билини про Чурила не є билинами військового типу, – це епічні твори, що описують силу й багатство героя “Молодість Чурили” (або “Чурило Пленкович”), а також любовні походеньки його “Чурило і Катерина”(“Смерть Чурили”); в інших билинах він згадується мимохідь.

Билина “Молодість Чурили” описує його як надзвичайно багатого, гарного заїжджого молодця, який живе у час князювання Володимира, має безліч слуг і велику дружину:

Да погляде – де во далече чисто поле.
 Да из далеча далеча из чиста поля,
 Да толпа молодцов появиласе,
 Да еде молодцов а боле тысящи,
 Да середи-то силы ездит купав молодец,
 Да на молодце шуба – та соболья была,
 Под дорогим под зеленым под стаметом.
 Пуговицы были вальячные,
 Да вальяк – от литый красна золота,

Да по дорогу яблоку свирскому.
 Да еде молодец да и сам тешится,
 Да с коня – де на коня перескакивает,
 Из седла в седло перемахивает.
 Через третьево да на четвертаго,
 Да вверх копьё подбрасывает²¹.
 За ним упадас все жіноцтво Києва, від старих жінок до дівчат:
 Да премладый Чурило – то сын Пленкович,
 Да улицами идет да переулками,
 Да желтыми кудрями потряхивает,
 А желтые ты кудри рассыпаются.
 Да смотрячись де на красоту Чурилову,
 Да старицы по кельям онати оны дерут
 А молодые молодлицы в голенища [с..]
 Красные девки отселья дерут²².

Історики, фольклористи дошукувались історичних коренів роду Чурили. В.Антонович і М.Драгоманов²³ вважали рід Чурилів давнім корінним боярським родом південної Русі, члени якого були сановниками земель Перемишльської, Холмської, Галицької й Подільської до початку XVII ст., а також засновниками міста Чурилів (тепер село Джуриин Шаргородського району Вінницької області). Галицьке походження билинного Чурила підкреслювали Вс.Міллер²⁴ і М.Грушевський.²⁵

На основі історичних і літературних пам'яток і фольклорних джерел М.Плісецький дійшов висновку, що знатний і багатий феодальний рід Чурила в епоху Київської Русі і в наступних століттях проживав на південному заході руських земель, окремі представники цього роду були пов'язані з Галичиною.²⁶

Пісні, гаївки, про Чурила-Джурила найкраще збереглися в південній і південно-західній частині Галичини, а особливо на Покутті, де, замість назви "гаївка", вживали паралельно народний термін "джурила грати"²⁷. У цьому регіоні є декілька населених пунктів, назви яких, можливо, пов'язані із Джурилом: с.Джуриів Снятинського р-ну, перша писемна згадка про нього датується 1394 р.²⁸, с.Джурків Коломийського району, на території якого виявлено могильники давньоруських часів²⁹, с.Журів Рогатинського району Івано-Франківської обл. Ці дані підтверджують галицьке походження цього героя.

На можливу обрядову семантику пісні про Журила вказували дослідники ще в XIX ст., зокрема В.Антонович, М.Драгоманов³⁰, В.Каллаш³¹. Останній вважав, що пісня за походженням була весняною, а проникнення її у весільний репертуар пов'язане з постійним обміном між весняним і весільним репертуаром. Інший український дослідник того часу, – М.Сумцов³² вважав її хлібною піснею, на честь прославлення хлібної їжі жура, Хоч ця теорія була хибною, однак зауваження вченого, що закінчення пісні про Журила є побажанням урожаю, використали й розвинули у своїх розвідках інші дослідники.³³

У своїх генетичних витоках образ Чурила у східних слов'ян був пов'язаний з весняним еротичним циклом. Дослідники зближували Чурила з образом Коструба і Ярили (з останнім він, можливо, мав генетичний зв'язок³⁴) або з образом Ящура весняних пісень (що генетично пов'язаний з міфологічними уявленнями про "Змія" і "Пращура")³⁵.

Гаївки про "Джурила" дійшли до нашого часу, по-перше, тому, що у своїх генетичних витоках були пов'язані з весняними культурами і розвивалися в їх руслі; по-друге, в регіоні їх поширення довгий час, очевидно, зберігалися усні народні твори про Чурила, пов'язані як і з билинним героєм, так і з певними історичними особами, які проживали на цій території пізніше.

1. Плісецький М.М.Епос о Чуриле //Взаимосвязи русского и украинского героического эпоса. – Москва, 1963. – С.159-195.

2 Гнатюк В. Гаївки.//Матеріали до української етнології. – Львів, 1909. – Т.12. – С.186.

3 Бариляк О. Ягільки. – Львів, 1932 – С.55-56; Стельмащук С. Сто українських народних пісень. – К., 1967. – С.8; Пісні Тернопільщини. – К., 1989. – С.60; Архів ПНДЛІМЕ, ГЕК 21, № 1572 (запис із с.Печеніжин Коломийського району (1970 р., зап.Ю.Сливинський)): ГЕК 10 (с.Корнич Коломийського району (зап.1966р.зап. В.Гошовський)).

4 Українські народні пісні в записях Зоріана Доленги-Ходаковського. – К., 1974. – С.78.

5 Ruskoje wesile, opysanoje czerez J.Lożinskogo – W Peremyszly, 1835.

- 6 Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym, opisana przez Michela Bolinskiego i Tymoteusza Lipińskiego. – Warszawa, 1845. – Т.2. – Cz.2. – S.1375.
- 7 Dunin Borkowski J. Czurylo // Biblioteka Warszawska. – 1841. – Т.1. – S.516-519.
- 8 Кирич Р. Український фольклор у польській літературі (період романтизму). – К., “Наукова думка” 1971. – С.69-70.
- 9 Pauli Z. Pieśni ludu ruskiego w Galicyi. – Lwów. 1840. – Т.ІІ. – S.149-150.
- 10 Kolberg O. Pokucie /cz.II// Dzieła wszystkie. – Wrocław-Poznań, 1963. – Т.30. – S.155-156.
- 11 Костомаров Н. Историческая поэзия и новые ее материалы // Вестник Европы. – Спб., 1874. – Т.VI
- 12 Барилляк О. Ягільки. – С.55-56.
- 13 Стельмашук С. Сто українських народних пісень. – К., 1967. – С.8-9.
- 14 Пісні Тернопільщини. – К., 1989. – С.60.
- 15 Балади. Кохання та дошлюбні взаємини. – К., 1987. – С.401-402.
- 16 Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року // Упорядк., передмова і примітки О.І.Дея. – К., 1963. – С.294.
- 17 Запис О. Голубець [Фружинської] 24.09.1997 р. від Біцлавич Любові Іванівни, 1946 р.н., уродженки с.Середній Березів Косівського району Івано-Франківської обл.
- 18 Народні пісні в записах Петра Козланюка // Упоряд. Н.С.Шумаді. – К. 1978. – С.19.
- 19 Антонович В., Драгоманов М. Исторические песни русского народа с объяснениями Вл.Антоновича и М.Драгоманова. – К., 1884. – Т.1. – Ч.1. – С.55; Pauli Z. Piesni ludu ruskiego w Galicyj. Lwow, 1840. – Т.ІІ. – S.149-150. Dunin-Borkowski J. Poezye. Czurylo. // Biblioteka warszawska, Warszawa, 1841. – Т.І. – S.516-517. Костомаров Н. Историческая поэзия и новые ее материалы // Вестник Европы. – Спб., 1874. – Т.VI. – С.594.
- 20 Архів ПНДЛМЕ, Фонд ГЕК 16, зап.В.Гошовський в 1966 р. у с.Корнич Коломийського району Івано-Франківської обл.
- 21 Онежские былины записанные А.Ф.Гильфердингом летом 1871 года // Отв.ред.А.М.Астахова. – М.-Л., Изд-во Академии наук СССР. – 1951. – Т.ІІІ. – С.178.
- 22 Там само. – С.180.
- 23 Антонович Вл., Драгоманов М. Исторические песни... – Т.1. – Ч.1. – С.55.
- 24 Астахова А.М. Эпос о Чуриле // Взаимосвязи русского и украинского героического эпоса. – М., Изд-во Академии наук СССР. – 1963. – С.192; Былины. Итоги и проблемы изучения. – М., “Наука”. – М.-Л., 1966. – С.56-57.
- 25 Грушевський М. Історія української літератури. – К., 1994. – Т.IV. – Кн.1. – С.133-134.
- 26 Плисецкий М.М. Эпос о Чуриле // Взаимосвязи русского и украинского героического эпоса. – М., 1963 – С.194.
- 27 ВР ІМФЕ. – Ф.34. – Од.зб. 9. – Арк.187.
- 28 Івано-Франківська область // Історія міст і сіл УРСР. – К., 1971. – С.564.
- 29 Там само. – С.339.
- 30 Антонович В., Драгоманов М.... – Т.І. – С.55.
- 31 Каллаш В. Мелкая этнологические заметки к песням и былинам о Журиле-Чуриле-Цюриле // Этнографическое обозрение. – Москва, 1889. – Кн.ІІІ. – С.208-209.
- 32 Сумцов Н. Опыт объяснения малорусской песни о Журиле // Киевская старина. – К., 1885. – Т.XII. – С.416-430.
- 33 Парасунько В.С. Про слово Чурило у східнослов'янських мовах // Мовознавство. – К., 1976. – №1. – С.68.
- 34 Плисецкий М.М. Эпос о Чуриле. – С.192
- 35 Бернштам Т.А. Следы архаических ритуалов и культов в русских молодежных играх “Ящер” и “Олень” // Фольклор и этнография. – Л., 1980. – С.23-29.

С. Грица
(Київ)

Музичний фольклор з погляду етногенезу

Методологічні підходи. Типологія. Фольклор, що розпочинається задовго до писемної творчості, потрібно усвідомлювати як культурно-мовне явище олюдненого простору, використовуване в якості семіотичного засобу спілкування. Олюднений простір є тим джерелом і генератором енергії, в якому все живе рухається і який задає функції мовної діяльності, котра повторюється разом із життєвим циклом од віку й до віку. Далека ретроспекція словесно-музичного фольклору у зв'язку з питаннями етногенезу невіддільна від ближчої – філогенезу. Їх зближує парадигматична природа фольклору, його властивість розвиватися за певними логічними константами, що у фольклорних творах повторюються шляхом метонімічного варіювання – дещо іншого вираження тих же ідей, тем залежно від модусів мислення середовищ¹. Останні є індикаторами глобального та локального розмаїття, а як наслідок –